

Hadden we maar een Edda gehad!

Neerlandistiek in Duitsland

Carel ter Haar (München)

Bij het schrijven van een overzicht over de geschiedenis van de Neerlandistiek in Duitsland zou je bovenstaande verzuchting kunnen slaken bij het zien van de talrijke instituten voor Scandinavistiek voorzien van officiële leerstoelen en uitgebreide bibliotheken. Ook Xanten, waar volgens het *Nibelungenlied* Siegfried vandaan komt, is blijkbaar nog niet dicht genoeg bij Nederland geweest om dergelijke gevolgen te kunnen hebben gehad. En afgezien van Hendrik van Veldeke, wiens werk gedeeltelijk alleen maar in de Middelhoogduitse versies bewaard is gebleven, schenen er nauwelijks uit het Middelnederlandse taalgebied afkomstige dichters of zangers gereciperd te zijn. Men is vrijwel altijd van eenrichtingverkeer uitgegaan. Ook met het Nederlands als taal bestonden er problemen: was het eigenlijk wel een taal? De tijden waren allang voorbij dat men kon schrijven dat het Hoogduits in vergelijking met het Nederlands alleen maar een dialect was, zoals Daniel Georg Morhof dit in 1700 in zijn *Unterricht von der Teutschen Sprache und Poesie* had gedaan. In de loop van de negentiende eeuw was overigens het beeld dat men in Duitsland van de Nederlander en van Nederland had steeds negatiever geworden. De culturele belangstelling concentreerde zich vooral op de Nederlandse schilderkunst uit de zeventiende eeuw, die ook voor ideologische doeleinden werd gebruikt, men denke bijvoorbeeld aan Julius Langbehn's in honderdduizenden exemplaren verkochte boek *Rembrandt als Erzieher*. Als er al contacten bestonden zoals tussen de jonge Vlaamse beweging en Platduitse dichters zoals Klaus Groth, ging het minder om de eigen zelfstandigheid dan om de gemeenschappelijke Germaanse wortels. Een echt dominerende relatie had het ook nooit kunnen worden. Daarvoor zorgden wel de Vlaamse katholieke terughoudendheid ten aanzien van de protestantse Noordduitsers en de geringe betekenis die de Platduitse beweging in het kersverse Duitse Rijk zelf had.

Alles bij elkaar genomen bestond er in Duitsland omstreeks de eeuwwisseling maar een heel beperkte belangstelling voor de Nederlandse cultuur en de Nederlandstalige literatuur. Wel was er in de jaren 1870 en 1872 een vertaling van de Literatuurgeschiedenis van Jongbloed verschenen, maar dat was een uitzondering. De moderne Nederlandse literatuur uit die tijd was nauwelijks zichtbaar hoewel er wel degelijk vertalingen van o.a. Couperus bestonden en de vriendschap tussen Albert Verweij en Stefan George zich ontwikkelde. De receptie van de Vlaamse literatuur vond afgezien van Conscience pas na de Eerste Wereldoorlog plaats. Een in 1913 verschenen beschrijving van de toenmalige wereldliteratuur noemt wel de namen van de 'Franse Vlamingen' Maeterlinck en Verhaeren als 'belangrijke profeten van het moderne poëtische levensgevoel' en beschouwt Multatuli naast Nietzsche als de grootste 'agitator' in de wereldliteratuur, maar daar blijft het dan ook bij. Er wordt verder geen enkele

Nederlander vermeld. Zo zijn er meer voorbeelden te noemen. Het Nederlandse en het Nederlands bestonden in feite niet, ze waren bestanddeel van het Germaanse dat zich weliswaar relatief onafhankelijk in het Scandinavische manifesteerde, maar vooral en nadrukkelijk in het Duitse element aanwezig heette te zijn. En hoe sterker deze ideologische fixatie op het Germaanse, die tegelijkertijd natuurlijk een confrontatie met de Romaanse geesteswereld was, zich doorzetten kon, des te minder kansen hadden de Nederlandse literatuur en cultuur, die te zeer door niet-germaanse elementen waren beïnvloed. Plotseling werden de tot de Eerste Wereldoorlog feitelijk over het hoofd geziene Vlamingen tot Germaans broedervolk en voldeed de in landelijk milieu spelende Vlaamse roman aan de volkse eisen, m.a.w. hij werd ondergeschikt gemaakt aan de toenmalige Duitse normen. Er zullen in 1932 toen Johan Huizinga aan het Duits-Nederlands Instituut van de Keulse universiteit zijn voordrachten over *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw* hield, diverse aanwezigen geweest zijn, die de nadrukkelijke beschrijving van zelfstandigheid en onafhankelijkheid maar heel matig gevonden hebben. De ook in Nederland bekende germanist Friedrich Panzer, die in 1926 vond dat Nederland in de 17de eeuw van Duitsland was 'losgescheurd' en daarom sindsdien op cultureel gebied niets meer had gepresteerd en dit ook 'politieke' verlies ten zeerste betreunde, was in 1932 al wel degelijk van mening, dat de officiële Duitse politiek met deze feiten rekening diende te houden. Het merendeel van het academisch publiek zal het eens geweest zijn met, of hoorde maar al te graag wat Erich Trunz in 1937 in zijn verhandeling *Dichtung und Volkstum in den Niederlanden im 17. Jahrhundert* in absolute tegenstelling met Huizinga wist te schrijven: de bloeitijd van de zeventiende eeuw gaat volgens hem terug op het 'volkse element' in het toenmalige Nederlandse geestesleven: De "wahrhaft volkhafte Dichtung" – het zijn zinnen die je eigenlijk niet kunt vertalen – "in ihrer erdhaft-schweren Art" zou het echt Nederlandse geweest zijn, dat wat volgens hem het meest verwant met het Duitse en daarmee met het Germaanse zou zijn. Dat het daarna mis was gegaan, was de schuld van de Franse invloed. Ulrike Kloos geeft deze en talrijke andere voorbeelden in haar in 1992, als bijdrage tot de comparatistische imagologie verschenen dissertatie *Niederlandbild und deutsche Germanistik 1800-1933*. Het boek biedt, afgezien van een enkele uitzondering, een triest beeld van een geheel misplaatst, permanent geestelijk imperialisme. Het hoeft geen betoog dat deze situatie niet direct een goede uitgangspositie voor een bloeiende en zelfstandig opererende Neerlandistiek in Duitsland vormde. Omdat serieuze pogingen tot een vernieuwing van de Germanistiek in Duitsland tot de jaren zestig op zich lieten wachten, bleef Neerlandistiek tot lang na de Tweede Wereldoorlog in Duitsland een hulpwetenschap voor de Germanistiek, vooral in de taalwetenschap en de mediaevistiek. De belangstelling was partieel en uitsluitend academisch. Dit had natuurlijk niet alleen gevolgen voor Duitsland, want omdat men in de andere landen de Germanistische afdelingen en instituten naar het Duitse model installeerde en vaak ook van Duits personeel voorzag, werd daarmee meteen ook de subalterne positie van de Neerlandistiek geïnstitutionaliseerd.

De geringe betekenis van de Neerlandistiek in Duitsland in het verleden wordt alleen al duidelijk uit het feit hoe moeilijk het is om exacte gegevens over het bestaan van Nederlandse afdelingen of lectoraten te verkrijgen. Het is allemaal ongeveer. De meeste afdelingen waren een paar jaar geleden bij een enquête van de *Nederlandse Taalunie* zelf maar nauwelijks in staat om hun verleden te reconstrueren. Daarom zijn de volgende gegevens met enig voorbehoud te lezen.

Het staat vast dat het Nederlands al sinds ongeveer de eeuwwisseling in Berlijn (1910?) aan de *Humboldt-Universität* en dan in de jaren vijftig en zestig ook aan de in het kader van de tegenstellingen tussen West en Oost gestichte nieuwe *Freie Universität* als aangeboden vak aanwezig was. De status ervan is onduidelijk. Dat alles geldt ook voor Bonn sinds 1906. In Frankfurt was het in 1914 zover en in Göttingen in 1918. Leipzig en Hamburg volgden in 1919, Münster kreeg in 1920 een lectoraat, Kiel was in 1924 aan de beurt en Keulen in 1928. Ook in Heidelberg begon men omstreeks 1930. Het is onduidelijk wat voor afdelingen het precies waren; in de meeste gevallen zullen het lectoraten geweest zijn of combinaties met de Scandinavistiek. Van zelfstandige leerstoelen was in ieder geval geen sprake. Na 1945 ontstonden er lectoraten in Erlangen bij Neurenberg in 1947, in Mainz in 1954, in Marburg begon het in 1956 met een leeropdracht, waaruit pas in 1964 een lectoraat ontstond. Ook aan de gerenommeerde universiteit Tübingen is het Nederlands sinds 1951 met een leeropdracht vertegenwoordigd. Dit klinkt positief, en we zijn er in Nederland allemaal erg trots op, maar eigenlijk is het droevig dat een zo grote en belangrijke universiteit zo weinig aandacht voor het Nederlands heeft. In de jaren zestig en daarna volgden er meer universiteiten, die zich verplicht voelden om ook Nederlands als vak en vreemde taal aan te bieden, zoals München, Würzburg, Saarbrücken, Trier, Regensburg enzovoort. Vaak ook in de vorm van leeropdrachten, wat eigenlijk alleen maar een subtiële vorm van uitbuiting van de betreffende docent is. Toen in de jaren tachtig de economische situatie in de Bondsrepubliek Duitsland duidelijk slechter werd en er bespaard moest worden, stonden de Nederlandse lectoraten maar al te vaak op de lijst van de banen die konden verdwijnen. Het is bij een jubileum als het onze niet meer dan een zaak van rechtvaardigheid om de verdiensten van de diplomatieke vertegenwoordigers in de Bondsrepubliek van Nederland en België te noemen. De heren Boreel, Ploeg en De Buck hebben in die moeilijke tijden en ondanks veel kritiek enorm veel gedaan en het is niet in de laatste plaats aan hun interventie te danken dat bepaalde banen niet verloren zijn gegaan.

Tegelijkertijd was er een tegengestelde beweging, die niet meer te stuiten was. Ondanks bezuinigingen werd er toch aan steeds meer universiteiten Nederlands gegeven. Het einde van de 'oude Germanistiek' in de jaren zestig had ook een herwaardering van de neerlandistiek tot gevolg. Men begon nu ook over leerstoelen te praten. Ook hier gaat het om een ontwikkeling die met de internationale parallel loopt. In Keulen kreeg de Neerlandistiek in 1965 een leerstoel, en ook in Münster was het in 1965 zover, Berlijn volgde in het begin van de jaren zeventig. Als tot nu toe laatste universiteit kreeg Oldenburg in 1981

een officiële leerstoel voor Neerlandistiek. Intussen is aan deze universiteit zelfs het tweede professoraat gerealiseerd. Er bestaan plannen voor andere professoraten. Het is een ontwikkeling, die in het begin van de jaren tachtig en daarvoor onmogelijk scheen. Drie factoren spelen hierin een grote rol: ten eerste het feit dat het Nederlands in Nordrhein-Westfalen als taal aan de gymnasia aangeboden wordt, waardoor er behoefte aan leraren Nederlands bestaat. Ook in Berlijn en Nedersaksen zal dit op korte termijn het geval zijn. Ten tweede is de belangstelling van het gemiddelde publiek voor het Nederlands vooral in het noordelijke deel van Duitsland zo groot dat de cursussen Nederlands van de volksuniversiteiten eerder te veel dan te weinig deelnemers hebben, een tendens die ook in het zuiden vast te stellen is. Ten derde is in het huidige Duitsland de belangstelling voor de moderne Nederlandse literatuur zo toegenomen, dat de mensen voor het Nederlandse element open staan. De Neerlandistiek in Duitsland dient zich volgens mij op deze praktische situatie te oriënteren. Overigens zonder afbreuk te doen aan de wetenschappelijke eisen en zonder modieus opportunisme. Het academische isolement is uit de tijd en zelfs in het verleden alleen maar onvruchtbaar geweest.

Voor de rest van het Duitse taalgebied was de situatie niet veel anders. Men oriënteerde zich uiteraard op de situatie in Duitsland, waardoor van een zelfstandige Neerlandistiek in Oostenrijk of Zwitserland geen sprake was. De geschiedenis begint pas na 1945. Annie Romein-Verschoor vertelt in deel II van haar herinneringen *Omzien in verwondering* hoe zij met haar man en Jacques Presser in diens auto naar Basel gereisd zijn "voor de plechtige instelling van het lectoraat Nederlands aan de universiteit". Je krijgt onwillekeurig de indruk, dat de schrijfster daarbij aan de functie van lector aan de Nederlandse universiteiten dacht. Maar deze staat qua status ver boven die aan Duitstalige universiteiten. De daar werkende lectoren kennen het verschil maar al te goed. Het lectoraat in Basel bestaat nog steeds en nu is er ook een lectoraat aan de universiteit van Zürich, dat overigens geen volledige baan omvat. In Oostenrijk was de situatie lange tijd niet anders. Aan de universiteit van Wenen werkte de heer Swennen, die voor dit pionierswerk aan het einde van zijn carrière nog met de professorentitel werd beloond, vele jaren in zijn eentje als lector. Ook in Wenen is de situatie sinds enkele jaren met een leerstoel en instituut geweldig veranderd.

De nieuwe ontwikkeling naar een zelfstandige Neerlandistiek in het Duitstalige gebied is fascinerend en is veelbelovend voor de toekomst. Het komt erop aan een juiste verhouding tussen de eisen van de praktijk en de wensen van de wetenschappelijke onderzoeker te vinden. Misschien is de verzuchting in het begin van mijn betoog helemaal verkeerd en had ik moeten zeggen: Gelukkig dat we geen Edda hebben gehad.